

RAZLOZI I UVJETI NASTANKA KOPRIVNICE I NJENO MJESTO MEĐU SREDNJOVJEKOVNIM URBANIM NASELJIMA

REASONS AND CONDITIONS UNDER WHICH THE TOWN OF KOPRIVNICA EMERGED; ITS PLACE AMONG OTHER MEDIEVAL URBAN SETTLEMENTS

Ranko Pavleš

Podravka d.d.

Ante Starčevića 32

HR-48000 Koprivnica

ranko.pavles@kc.t-com.hr

Primljeno/Recieved: 12. 3. 2007.

Prihvaćeno/Accepted: 11. 6. 2007.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK/UDC 94 (4975)-05.292.52

SAŽETAK

U prvom dijelu rada se preispituje nastanak grada Koprivnice u vremenu. Zaključak je da su se politički (mađarsko osvajanje zapadne Slavonije), a zatim i društveni uvjeti (organizacija prostora, kolonizacija) za nastanak gradskog naselja na mjestu Koprivnice stekli tek u XII. stoljeću, a da je naselje urbanizirano u XIII. stoljeću. Naglašava se uloga arheologije u istraživanju ranih razdoblja razvoja grada. Zatim se pokušava shvatiti zašto je Koprivnica tako kasno postala slobodni kraljevski grad i iznosi se teza da je to posljedica blizine ranije povlaštenih Križevaca. U drugom dijelu rada analiziraju se razlozi nastanka grada baš na mjestu gdje se razvila i zašto je postala najjače naselje ovog dijela Podravine. Zaključak je da je za to najodlučniji bio odnos prema pogodnim prijelazima na Dravi kod Zakanya i niskoj lepavinskoj previji. Mjesto Koprivnice u hijerarhiji urbanih naselja ovog dijela Hrvatske pokušava se odrediti upotrebom Christallerove metode te se označavaju naselja koja su u neposrednoj koprivničkoj zoni utjecaja i ona koja su na rubu ove zone prema drugim gradovima. Četvrti dio rada ispituje utjecaj Koprivnice na okolinu preko funkcija koje grad vrši (trgovina, obrt, vojno – obrambena funkcija, vjerska funkcija i dr.) i zaključuje se da je ovo djelovanje pretežno lokalno tj. otprilike do pola puta do susjednih gradova. Tek neka djelovanja pojedinaca i povremena strateška uloga Koprivnice kao utvrđenog naselja prelaze ove uske okvire.

Ključne riječi: Koprivnica, srednji vijek, nastanak, položaj, razvoj

Key words: Koprivnica, Middle Ages, emerging, position, development

UVOD

Nastanak grada Koprivnice dio je izvanrednog fenomena stvaranja tisuća urbanih naselja diljem Europe što je jedno od glavnih obilježja europskog srednjeg vijeka. Unutar ovog procesa osnivanje Koprivnice možemo staviti u podvrstu gradova nastalih kolonizacijom europskog istoka. Model srednjovjekovnog grada razvijen je na Zapadu i prenesen na istok kao i model feudalizma uopće i tek u pojedinostima ovisnim o lokalnim uvjetima razlikuje se od primjera do primjera. Naravno, prijenos modela je mogao biti izvršen tek kada se srednjovjekovna zapadna Slavonija (današnja sjeverozapadna Hrvatska) otvorila za zapadne utjecaje što se dogodilo razmjerno kasno.

Stvaranje i razvoj srednjovjekovnih gradova usko su povezani sa mjestom na kojem su nastali jer je njihov položaj uvjetovao da nastanu i da se razviju do veličine i značaja, većeg ili manjeg, do kojeg se jesu razvili. Zato ovdje obrađujem zajedno i postanak grada i njegov zemljopisni položaj i mjesto među okolnim gradskim naseljima. Što se tiče metodologije, posebno u dijelu o položaju i mjestu Koprivnice, uzor mi je bio način na koji je ovo pitanje obradio Neven Budak pišući o gradovima Varaždinske županije¹.

DOSADAŠNJE PISANJE O POSTANKU I POLOŽAJU KOPRIVNICE

O postanku grada Koprivnice više se počelo pisati tek sa izlaskom knjige Leandera Brozovića «Građa za povijest Koprivnice»². Brozović osim povijesne građe iznosi i razmišljanja o ranim stoljećima Koprivnice, a njegove bilješke je primjedbama popratio Mirko Androić³ sa svojim viđenjem nastanka i razvoja srednjovjekovnih gradova. Dragutin Feletar piše o razvoju Koprivnice kao grada⁴ te o značenju njenog mjesta u prostoru⁵ i među drugim urbanim središtima⁶. Razmišljanja o postanku Koprivnice iznose Marija Planić – Lončarić⁷, Igor Karaman⁸ i Milan Kruhek⁹. Nada Klaić je dva puta pisala o srednjovjekovnoj Koprivnici¹⁰ i oba je puta postanak grada bio važan dio njenih radova. Posebno je podrobno obradila opće stanje u Slavoniji u vrijeme nastanka Koprivnice. Zorko Marković¹¹ se sa arheološkog stajališta, ali i u povijesnom kontekstu, nekoliko puta bavio temom vremena prije i nakon nastanka Koprivnice. Hrvoje Petrić također u nekoliko navrata obrađuje postanak i rani razvoj grada¹². Ratko Vučetić¹³ piše o istoj

¹ Neven Budak, Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku, Zagreb – Koprivnica, 1994. godine.

² Leander Brozović, Građa za povijest Koprivnice, Koprivnica, 1978. godine, s. 11., 17. – 20.

³ L. Brozović, Građa..., s. 161. – 165., 170. – 173., 175.

⁴ Dragutin Feletar, Zvonimir Turek, Urbanistički razvoj Koprivnice, Podravski zbornik, Koprivnica, 1979. godine, s. 189. – 191.

⁵ Dragutin Feletar, Značenje geografskog položaja i demografskih osobina za razvoj Koprivnice, Koprivnica – grad i spomenici, Zagreb, 1986. godine, s. 12.

⁶ Dragutin Feletar, Cehovi i bratovštine u Podravini krajem srednjeg i početkom novog vijeka, Podravina, br. 3., Koprivnica 2003. godine, s. 173. – 179.

⁷ Marija Planić – Lončarić, Organizacija prostora grada Koprivnice do 19. stoljeća, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, br. 8., Zagreb, 1984. godine, s. 7. – 11.

⁸ Igor Karaman, Osnovne socijalno – ekonomske determinante povijesnog razvoja grada Koprivnice i njegove regije, Koprivnica – grad i spomenici, Zagreb, 1986. godine, s. 18.

⁹ Milan Kruhek, Tvrdava u Koprivnici – povijesni i tipološki razvoj, Koprivnica – grad i spomenici, Zagreb, 1986. godine, s. 25.

¹⁰ Nada Klaić, Kako Koprivnica 1356. godine postaje slobodni kraljevski grad, Arheološka istraživanja u Podravini i Kalničko – bilogorskoj regiji, Zagreb, 1990. godine, s. 131. – 137. Nada Klaić, Koprivnica u srednjem vijeku, Koprivnica, 1987. godine.

¹¹ Zorko Marković, Koprivnica i najbliža okolica od pretpovijesti do kasnog srednjeg vijeka, Podravski zbornik, br. 19. – 20., Koprivnica, 1993. – 1994. godine, s. 112. – 116. Zorko Marković, Starohrvatska Koprivnica, monografija Koprivnica, Koprivnica, 1995. godine s. 46. – 48. Zorko Marković, Povijest naseljenosti koprivničkog kraja – od prvih početaka do razvijenog srednjeg vijeka, u: Mirela Slukan – Altić, Povijesni atlas gradova – Koprivnica, Zagreb, 2003. godine, s. 25. – 27.

¹² Hrvoje Petrić, Koprivnica – slobodni i kraljevski grad, monografija Koprivnica, Koprivnica, 1995. godine, s. 51. – 52. Hrvoje Petrić, Koprivnica do 1356. godine, Podravski zbornik, br. 22., Koprivnica, 1996. godine, s. 55. – 62. Hrvoje Petrić, Postanak srednjovjekovne Koprivnice, Scientia Podraviana, br. 13., Koprivnica, 1997. godine, s. 4. – 5. Hrvoje Petrić, Prilog poznavanju mobilnosti stanovništva Koprivnice do početka 17. stoljeća, Podravina, br. 3., Koprivnica, 2003. godine, s. 143. – 144.

¹³ Ratko Vučetić, Prostorni razvoj srednjovjekovnih kraljevskih gradova u Podravini, Podravina, br. 3.,

temi s obzirom na prostorni razvoj i, što je vrlo važno, uspoređuje Koprivnicu sa okolnim gradovima. Mirela Slukan – Altić¹⁴ daje cjelovitu sliku Koprivnice u ranim stupnjevima razvoja ističući značaj njenog položaja na proces nastanka i rasta.

Možemo zaključiti da se o postanku grada i njegovom mjestu u srednjovjekovnom svijetu promišlja već četrdesetak godina u radovima raznih profila stručnjaka sa gledištima koja idu od idealiziranih prikaza do kritičkih razmatranja osnovanih na izvorima.

POVIJESNE OKOLNOSTI KOJE SU UTJECALE NA URBANIZACIJU PODRAVINE U SREDNJEM VIJEKU

Koprivnica je nastala na prostoru srednjovjekovne zapadne Slavonije koja je u odnosu na okolne krajeve imala poseban razvitak što je utjecalo na vrijeme i način postanka gradova. Prikaz povijesnih okolnosti potreban je da se vidi kada su se stekli uvjeti da se razviju urbana središta i zašto se to nije dogodilo ranije. Poseban naglasak stavljam na postojanje/ nepostojanje središta moći jer je vlast bila gradotvorni element u srednjem vijeku.

U vrijeme rimske vladavine u zapadnom se savsko – dravskom međuriječju razvilo nekoliko urbanih naselja od kojih su današnjoj najbliže bila ona na mjestu gdje su danas Ludbreg i Varaždinske Toplice. Na njihovim su se mjestima u srednjem vijeku razvile varoši manjeg značaja iz čega možemo zaključiti da su u antici na nastanak urbanih naselja utjecali drugačiji uvjeti nego kasnije kada neka druga naselja imaju prvenstvo u ovom kraju.

Iz antike na ovim prostorima nije ostalo mnogo na čemu bi srednji vijek mogao graditi. Najvažnija je činjenica potpun nestanak stanovništva (što se vidi po nepostojanju antičke ili predantičke toponimije) pa time i prekid prijenosa bilo kakvih tradicija. Tek oko Siska na jugu, oko Ptuja na zapadu, Balatona na sjeveru i ponegdje u današnjoj istočnoj Slavoniji može se dokazati kakav – takav kontinuitet naseljenosti iz antike. Materijalni ostaci preostali iz antičkog perioda koje su naši preci zatekli u međuriječju sastojali su se od ruševina nekoliko gradova i brojnih vila te, možda, dobrih cesta. Na mjesto srušenih i napuštenih gradova Slaveni se naseljavaju vrlo kasno tako da njihovo postojanje nije utjecalo na postanak srednjovjekovnih varoši. Za antičke ceste se obično smatra da su bile korištene i u srednjem vijeku, ali se možemo zapitati da li je to, osim na pojedinim mjestima, bilo moguće nakon nekoliko stoljeća neodržavanja. Vjerojatnije je da su srednjovjekovne ceste slučajno išle sličnim trasama kao i antičke.

Nakon propasti zapadnog rimskog carstva nad ovim područjem se izmijenila vladavina nekoliko naroda od kojih je ostalo malo tragova. 568. godine Langobardi su otišli u Italiju i prepustili Panoniju Avarima i Slavenima. Ova godina je vrlo značajna jer je možemo smatrati godinom doseljenja naših predaka (ili barem doseljenja one ljudske osnovice na koju se nadograđuju kasnije doseobe), ali i trenutkom kada ovo područje biva isključeno iz tokova razvoja zapadne i sredozemne Europe za dulje vrijeme što znači i izostanak bilo kakvih podataka o ovim krajevima. Avari će vladati zapadnom Slavonijom više od dvije stotine godina, a za to vrijeme se po arheološkim nalazima može zaključiti da je naseljenost bila vrlo slaba i da nisu postojala središta u kojima bi se koncentrirala bilo koja vrsta funkcija. Teze da je možda na mjestu utvrde Kamengrada u Starigradu kraj Koprivnice ili na prostoru samog grada postojala avarska stražarnica¹⁵ treba odbaciti jer nemaju arheološke potvrde ni na ovom ni na mnogo širem prostoru. Krajevi

Koprivnica, 2003. godine, s. 133. – 141.

¹⁴ Mirela Slukan – Altić, Povijesni atlas gradova – Koprivnica, Zagreb, 2003. godine, s. 29. – 37.

¹⁵ Nada Klaić, Koprivnica ..., s. 69. i 81.

rijetko naseljeni Slavenima na širokom rubu avarskog kaganata služili su Avarima kao tampon zona za zaštitu jezgre njihove države u središnjoj Panoniji.

Krajem VIII. stoljeća je iz niza razloga propala avarska država i Franci zauzimaju zapadni dio Panonije te ovdje nastaju slavenske kneževine u vazalnom odnosu prema franačkom carstvu. Tada dolazi do naseljavanja sa zapada i pokrštavanja Slavena i zaostalih Avara, ali burni događaji kao što je ustanak kneza Ljudevita 819. – 823. godine, ratovi Franaka i Bugara te borbe među slavenskim knezovima nisu omogućili da se navedeni procesi razvijaju u većoj mjeri. Iz ovog razdoblja koje možemo nazvati «vrijeme slavenskih kneževina» arheološki nalazi su nešto značajniji iako i dalje oskudni, a također ima i nešto više povijesnih podataka. Mogućnosti koje je nudio ovaj period nestale su pojavom Mađara u Panoniji koji se naseljavaju 896. godine, ali djeluju već od 881. godine. Ovaj stepski konjanički narod napada sve susjedne države, a zalijeću se i po cijeloj Europi. Za zapadnu Slavoniju njihov je dolazak značio povratak na stanje kakvo je bilo u avarsko vrijeme. Nakon poraza Mađara 955. godine prestaje njihovo zalijetanje u udaljene zemlje, ali oni i dalje kontroliraju široki pojas oko svoje središnje teritorije dijelom kojeg je i zapadna Slavonija. Tezu da je Slavonija bila dio navedenog graničnog pojasa zastupaju mađarski povjesničari, a pobija je u novije vrijeme hrvatski povjesničar Lujo Margetić¹⁶. On dokazuje da je Slavonija bila posebna država u labavoj vezi sa Hrvatskom u većem dijelu X. i XI. stoljeća, a služila je kao tampon zona između Franaka, Mađara i Bugara odnosno Bizanta¹⁷. Pretpostavka Luje Margetića može se zapravo uzeti kao inačica teze mađarskih historiografa, ali se mora dodati da je to morala biti slabo organizirana država. U slavenskim krajevima na sjeveru, jugu i zapadu nastavlja se razvoj započet u IX. stoljeću tj. prije mađarskih provala dok savsko – dravsko međuriječje ostaje slabo naseljeno i bez središta vlasti.

Sa kraljem Stjepanom I. Mađari započinju organizaciju države po zapadnim uzorima što je praćeno kolonizacijom sa zapada i kristijanizacijom. Proces brzo napreduje iako ga ometaju poganski ustanci i građanski ratovi.

Zapadna se Slavonija u ove razvojne događaje uključuje tek krajem XI. stoljeća kada ju je zauzeo mađarski kralj Ladislav I. Dakle, ovo područje kasni za Mađarskom gotovo cijelo stoljeće, a za Europom i nekoliko stoljeća. Nakon osvojenja se i ovdje osniva biskupija i mreža župa, organizira sustav kasta i županija te uređuju vlastelinstva. Slavonija se otvara i za kolonizaciju koju su Mađari do tada sprečavali. Naseljavanje sigurno nije išlo samo iz zapadne Europe nego više iz susjednih slovenskih, hrvatskih i bosanskih krajeva jer pretežno slavenski karakter zapadnog međuriječja nije nikada došao u pitanje. Sigurno je i porast broja domaćeg stanovništva nakon što su sa zapada uvedene nove poljoprivredne tehnike utjecao na porast gustoće naseljenosti. Organizacija prostora i naseljavanje omogućili su da se stvore uvjeti za nastanak naselja sa urbanim osobinama. Ipak je razvoj bio spor jer se tek krajem XII. stoljeća javljaju vijesti o takvim naseljima.

Za vrijeme od dolaska Mađara do širenja njihove vlasti (ili organizacije) na zapadnu Slavoniju tj. za X. i XI. stoljeće arheološki su ovdje potvrđena samo seoska naselja i selišta. Ni jedna utvrda nije neosporno datirana u ovo razdoblje tako da otpada i teza o postojanju slavenskog gradišta na mjestu kasnijeg koprivničkog kaštela koji bi bio jezgra budućeg naselja. Ovo potvrđuju i sporadični nalazi na području grada koji (osim jednog jedinog izuzetka) nisu stariji od XIII. stoljeća¹⁸.

¹⁶ Lujo Margetić, *Hrvatska i crkva u srednjem vijeku*, Rijeka, 2000. godine, s. 299.

¹⁷ L. Margetić, *Hrvatska...*, s. 302.

¹⁸ Z. Marković, *Starohrvatska...*, monografija Koprivnica, s. 48.

Uopće se može reći da je cijela slika Slavonije od VI. do XII. stoljeća u literaturi (ponekad i ozbiljnoj) prikazivana idealizirano pa je ova zemlja predstavljena sa brojnim gradištima u kojima sjede župani kao poglavari rodova i plemena, a svako selo ima također gradište kao zbjeg u slučaju opasnosti. I sve to bez oslonca u dokumentima i bez arheološke potvrde. Doslovne paralele sa stanjem kod zapadnih Slavena ili na jugu u Hrvatskoj ne smiju se raditi zbog sasvim različitih okolnosti. Tek u novije vrijeme približavaju se povjesničari i arheolozi realnijem prikazu.

Osim arheoloških tragova o vremenu prije prvih vijesti o zapadnoj Slavoniji donekle svjedoči i toponimija. Za nastanak urbanih naselja od važnosti su naselja imenovana po danima u tjednu jer se pretpostavlja da se u njima trgovalo u dane po kojima su dobila ime¹⁹. U koprivničkoj okolici takva su mjesta Torčec između Đelekovca i Peteranca, Torčec istočno od Ludbrega, Subotica zapadno od Koprivnice i Sredice kraj Novigrada Podravske (sačuvao se samo toponim). Većina mjesta sa ovakvim imenima imala je u razvijenom srednjem vijeku neki stupanj centraliteta npr. sjedišta su župa (tri od četiri u blizini Koprivnice), neka su postala varoši (ni jedno od nabrojanih u Podravini), ali u Slavoniji se nisu razvila u važnija središta. Pitanje je da li se Koprivnica sa svojim sajmom u ponedjeljak uklapala u ovaj drevni sustav trgovanja. Starost ove pojave ne može se odrediti, ali je ona svakako starija od mreže varoši kakva nam je poznata iz dokumenata. Ovakav način imenovanja nalazimo po cijelom panonskom bazenu tako da se može povezati sa mađarskim vladanjem, ali može potjecati i iz avarskih vremena.

Može se zaključiti da od doseljenja Slavena/ Hrvata u zapadnu Slavoniju 568. godine pa do mađarskog osvajanja ovih krajeva 1091. godine (to je razdoblje od 523 godine što je vrlo dug period, duži od preostalog trajanja srednjeg vijeka) nema uvjeta za nastanak naselja sa urbanim osobinama jer vanjski centri moći (Avari, a zatim Mađari) ne dozvoljavaju koncentraciju funkcija niti utjecaj vanjskih činilaca, a sami ne mogu ili ne žele organizirati područje. Izuzetak je donekle IX. stoljeća tj. vrijeme vladavine domaćih knezova. Ovakvo stanje dobro osvjetljavaju novija arheološka istraživanja u Loboru u Zagorju²⁰.

O nastanku i ranom razvoju Koprivnice nema nikakvih podataka te se moramo oslanjati na usporedbe sa drugim područjima i na proučavanje stanja kakvo nam opisuju kasniji dokumenti te na terenska istraživanja.

Ratko Vučetić²¹ za vrijeme prije pisanih podataka predlaže dvije predurbane faze u razvoju gradova u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. U prvoj fazi je oko mjesta trgovanja postojala raspršena naseljenost (ali uz prometnice) sa nenaseljenim tržišnim prostorom u središtu dok se u drugoj fazi taj središnji prostor počinje naseljavati. Tek u prvoj urbanoj fazi koja zatim slijedi formira se longitudinalna struktura uz ceste kakvu vidimo na planovima Koprivnice iz XVI. stoljeća i kakva je u staroj jezgri sačuvana do danas.

U vezi sa ranim fazama koprivničke povijesti moguć je i drugačiji scenarij potvrđen na mnogim primjerima. Možda se uz koprivnički kastrum prvo razvilo naselje vlastelinskih odnosno kraljevskih službenika i obrtnika i slugu koji su im služili, a tek kasnije se ovdje naseljavaju trgovci i drugi kolonisti. Ovakav slijed događaja bi veću važnost dao utjecaju utvrđenog središta uprave, a manje trgovini. U našim je krajevima još uvijek nejasan odnos vlastelinskih gradova i varoši pa na tome još mnogo treba raditi.

U slučaju Koprivnice nema nikakvih naznaka prijašnjih faza u razvoju pa čak ni pokazatelja organskog razvoja. Današnja ulica Đure Estera koju smatram prvom ulicom naselja gotovo je

¹⁹ Robert Zett, *Wochenmarkt – Ortsnamen: eine mittelalterliche ungarlaendische Namenlandschaft*, Folia onomastica Croatica, knj. 6., Zagreb, 1997. godine, s. 195. – 203.

²⁰ Krešimir Filipić, *Lobor, Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta*, Zagreb, 2006. godine, s. 156. – 157.

²¹ R. Vučetić, *Prostorni razvoj...*, s. 133.

savršeno ravnog ruba kao da je zasnovana jednim činom na početku kolonizacije pri osnutku naselja.

Ovdje bih naveo nekoliko pitanja iz ranih razdoblja grada na koja može odgovoriti samo arheologija. Prvo je pitanje uz koju se ulicu formiralo naselje tj. da li je prva ulica bila ulica Đure Estera ili Oružanska o čemu postoje razilaženja u historiografiji. Ako bi arheolozi u produžetku jedne od njih pronašli srednjovjekovnu ulicu izvan okvira poznatih koprivničkih utvrda tada bi barem jedna dvojba bila riješena. Drugo pitanje je srednjovjekovna parcelacija naselja. Vjerojatno se radilo o nizovima jednakih parcela, uskih, dugih i okomitih na ulicu. Takav raspored tipičan za kolonizacijska naselja vjerojatno je kasnije poremećen. Uz ovo se veže i pitanje da li je Trg Leandera Brozovića srednjovjekovni ili je glavna ulica jedina imala ulogu trga. Arheologija bi trebala otkriti i izvorni nivo naselja što bi objasnilo mikrolokacijske uvjete nastanka grada. Danas je teren u staroj jezgri uzdignut što je vjerojatno dijelom posljedica dugog života na ovom mjestu, ali i zahvata pri gradnji krajiške tvrđave u XVI. i XVII. stoljeću. Također je važno ustanoviti srednjovjekovni tok potoka Koprivnice i time riješiti da li je tada tekao zapadno ili južno od grada. Pronalazak starih mostova i odnos naselja prema njima rekao bi nam mnogo o nepisanoj povijesti Koprivnice. Antičke prometnice su nam poznate samo do ruba grada i to djelomično, a možda bi saznanja o njihovom pružanju i križanju mogla dati poneki odgovor. Na oba kraja glavne ulice vjerojatno su se nalazila dva objekta kojima ne znamo točnu lokaciju, a imala su odlučujuću ulogu na postanak i razvoj naselja: župna crkva Svetog Nikole i koprivnički kastrum. Uz crkvu je moralo postojati i varoško groblje sa više tisuća ukopa koje do sada nije pronađeno što začuđuje. Što se kastruma tiče postoje teze da se u vrijeme nastanka Koprivnice nalazio na Zakletom bregu u Starigradu (ovu «visinsku fazu» kastruma uz gradove Ratko Vučetić pretpostavlja kako za Koprivnicu tako i za Viroviticu i Križevce²²) što bi umanjilo ulogu vlastelinske utvrde u razvoju varoši (ne pomaže obrani naselja, ne utječe na njen prostorni razvoj itd.).

Arheologija također ima zadatak nadopuniti spoznaje o kasnijim razdobljima srednjovjekovne Koprivnice pa ustanoviti npr. gdje su se nalazili gradski hospitali, kako su se pružala predgrađa i koliki je opseg imao grad, kakvu nestalu crkvu ili kapelu označava toponim Klisa u jugozapadnom dijelu grada, način utvrđivanja grada i njegov razvoj (dio srednjovjekovnih utvrda se sigurno nalazi zakopan u sačuvanom jugoistočnom bastionu), stanje oko srednjovjekovnog franjevačkog samostana i niz drugih.

Ništa od ovog arheologija nije ni počela rješavati. Ako se prouči stanje istraženosti Koprivnice može se zaključiti (a znamo da nije tako) da je ona nastala u XVI. stoljeću jer je jedini veći arheološki zahvat (istraživanje substrukcije jugoistočnog bastiona nastalog u drugoj polovici XVI. stoljeća²³) istražio objekt iz tog vremena. Ostalo su samo slučajni nalazi kakvih inače ima posvuda po okolini. Odgovornost arheologije je u slučaju Koprivnice i drugih gradova sjeverozapadne Hrvatske velika zbog nedostatka pisanih tragova o njihovom postanku i ranom razvoju.

Gradovi u staroj zapadnoj Slavoniji prolaze svoje predurbane i prve urbane faze kroz XII. stoljeće i 1209. godine²⁴ prvi od njih, Varaždin, dobiva kraljevski privilegij. Ovaj grad je predstavljao ulazna vrata kolonizacije sa zapada i nije neobično što i u pravnom smislu predvodi

²² R. Vučetić, *Prostorni...*, s. 134. – 135.

²³ Igor Kulenović, *Arheološka istraživanja na lokalitetu Oružana u Koprivnici*, Podravina, br. 2., Koprivnica, 2002. godine, s. 153. – 164.

²⁴ Tadija Smičiklas i dr., *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (dalje CD), sv. III. Zagreb, 1905. godine, s. 31.

među ostalim naseljima. Slijedi herceška povlastica Virovitici 1234. godine²⁵ i banska križevačkom Gornjem gradu 1252. godine²⁶.

1272. godine²⁷ prvi se put spominje u Koprivnici ili uz nju neko središte moći, a to je koprivnički kastrum. Zatim se u ispravi iz devedesetih godina XIII. stoljeća²⁸ u dokumentima prvi put javlja koprivnička župa i franjevački samostan, a u vezi sa njima važnu ulogu imaju koprivnički vlastelini Gisingi. 1308. godine²⁹ spominje se gradsko poglavarstvo koje izdaje svoju ispravu. Dvije potonje isprave pokazuju Koprivnicu kao naselje sa već razvijenim urbanim osobinama pa možemo pretpostaviti da je koprivnička varoš nastala kao takva najkasnije u drugoj polovini XIII. stoljeća. Sredinom XIV. stoljeća položaj grada je već veoma jak i on dobiva povlasticu od hercega Stjepana 1353. godine³⁰ što je bio uvod u pretvaranje vlastelinske varoši u slobodni kraljevski grad 1356. godine³¹.

Možemo se zapitati zašto je Koprivnica u odnosu na okolne gradove tako kasno dobila povlastice. Vjerojatno nije bila dovoljno jaka u prvoj polovini XIII. stoljeća kada ovi gradovi dobivaju viši pravni status. Možda se ne radi toliko o gospodarskoj snazi koliko o političkoj jer su sva tri susjedna grada tj. Varaždin, Križevci i Virovitica bila sjedišta županija. Prevelika blizina povlaštenih Križevaca je vjerojatno kočila emancipaciju Koprivnice. Možda kraljevi nisu ni imali potrebu podizati Koprivnicu na viši pravni stupanj jer je kao dio kraljevskog imanja ionako dobro služila njihovim interesima.

Razlog zašto je tada tj. sredinom XIV. stoljeća grad ipak dobio povlasticu vjerojatno leži u politici kralja Ludovika I koja je bila usmjerena na Dalmaciju i uopće na Sredozemlje te je kralj nastojao imati što bolje veze prema moru sa uporištima i opskrbnim središtima na tom putu. Politički ciljevi kraljeva vide se i kod privilegiranja varoši za vrijeme Arpadovića. Ako pogledamo kako su raspoređeni slobodni kraljevski gradovi u zapadnoj Slavoniji vidjeti ćemo da su nastali ili kao mostobrani na rijeci Dravi (Varaždin, Koprivnica, Virovitica) ili kao postaje na putu prema moru (Križevci, Zagreb). Budući da je privilegiranje neke varoši ubrzavalo njen razvoj što je za sobom povlačilo i razvoj cijelog kraja, kraljevi su, da im je interes bio napredak kraljevstva, mogli rasporediti varoši sa povlasticama jednako po cijeloj zemlji. Npr. nema nikakvog razloga osim političkog da kraljevske povlastice nije stekla neka varoš na području Zdenaca ili današnjih Okučana. Dakle, kralju Ludoviku je kod privilegiranja na umu prvenstveno bio njegov strateški interes, a tek onda nastojanje da se pospješi trgovina, ubrza razvoj i steknu saveznici u sukobu kralja sa velikašima (ova tri razloga za privilegiranje navodi Mirela Slukan Altić³²).

Koprivnica se, dakle, urbanizirala kroz XIII. stoljeće sa nepotvrđenim, ali vjerojatnim prekidom za vrijeme mongolske provale, a vrhunac pravnog razvoja postiže sredinom XIV. stoljeća. Početkom XV. stoljeća kralj predaje Koprivnicu u ruke velikaša pa ona biva prodavana i zalagana

²⁵ CD, sv. III., s. 422. – 423.

²⁶ CD, sv. IV., Zagreb, 1906. godine. 1252. 24. IV., s. 491.

²⁷ CD, sv. VII., Zagreb, 1909. godine, u dodatku, s. 415.

²⁸ Paškal Cvekan, *Slavna Majka Božja Močilska, Močile*, 1988. godine, s. 19. Marija Planić – Lončarić, *Odabrani primjeri graditeljskog nasljeđa Koprivnice, Koprivnica – grad i spomenici*, Zagreb, 1986. godine, s. 78.

²⁹ N. Klaić, *Koprivnica....*, s. 58. – 59.

³⁰ CD, sv. XII., Zagreb, 1914. godine, 1353. 10. III., s. 149. – 150.

³¹ CD, sv. XII., 1356. 4. XI., s. 373. – 375.

³² M. Slukan – Altić, *Povijesni....*, s. 35.

zajedno sa vlastelinstvom. Sličnu sudbinu su u isto vrijeme doživjele i druge varoši. Ipak, urbana naselja sa kraljevskim privilegijama kao što je Koprivnica lakše se odupiru kršenju svojih prava od strane velikaša.

POLOŽAJ KOPRIVNICE

Mjesto na kojem će se razviti varoš pa i značenje koje će imati u Podravini su određivala tri glavna čimbenika. Prvi je čimbenik bio **položaj na podravskoj magistrali**. Po ovoj prometnici se u gotovo pravilnom ritmu nižu varoši trgovišta. Naravno, ovaj je «ritam» krenuo daleko na zapadu odakle se u srednjem vijeku počela širiti mreža varoši. Pravilnost rasporeda urbanih naselja tumači se razmakom koji je trgovac (i drugi putnik) mogao prijeći u jednom danu i navečer imati mjesto za siguran odmor. Kada bi samo ovaj čimbenik utjecao na postanak varoši tada bi imali niz jednakih naselja duž magistralnih putova. Ali na mjesto i značaj varoši utjecao je i drugi čimbenik, a to je **potreba opskrbe određenog područja** što je i osnovni razlog nastanka urbanih središta. I ovo je imalo kao posljedicu pravilno nizanje varoši, ali je potreba bila i da se na većim udaljenostima razvijaju središta koja će imati veće i složenije funkcije. Zato je u nizu varoši nastala pravilnost izmjenjivanja gradova i trgovišta. Treći čimbenik koji je utjecao na nastanak varoši, a još više na njen razvoj je **odnos prema prijelazima na Dravi i prijevojima u brdskom zaleđu**. Ovaj je odnos uzrokovao remećenje pravilnog nizanja urbanih naselja. Tako je na zapadu između Koprivnice i Varaždina razmak četrdeset i pet kilometara dok je na drugoj strani Virovitica od Koprivnice udaljena šezdeset i četiri kilometra jer se ovaj grad veže na prijelaz preko Drave kod Barcsa i na cestu preko Bilogore prema Zdencima. Veći razmak između Koprivnice i Virovitice imao je kao posljedicu nepravilan raspored trgovišta na podravskoj magistrali između njih o čemu nešto kasnije.

Dakle, mjesto na kojem je Koprivnica nastala posljedica je njene udaljenosti od Varaždina (dva dana hoda sa međupostajom u Ludbregu) kao prvog i najjačeg urbaniziranog središta u ovom dijelu Hrvatske. Razvila se dovoljno daleko od Varaždina tako da je mogla imati neke složenije funkcije koje trgovišta nisu imala. Užu lokaciju grada nametnuo je izlaz potoka Koprivnice u ravnicu jer se idući uz njega brdsko zaleđe moglo prijeći na najnižem mjestu (188 metara nadmorske visine kod Lepavine – svega pedeset metara više od same Koprivnice) u odnosu na ostale prijevoje preko Kalnika i Bilogore. Iako se ne navodi u dokumentima nema sumnje da je ovaj pravac bio od velike važnosti kako zbog značaja Križevaca tako i zbog ceste dalje prema Zagrebu. Iz Koprivnice je prema jugu vodio još jedan put, a to je cesta za Rovišće koja se u srednjovjekovnim dokumentima spominje nekoliko puta³³. Neobično je što se ova cesta penje na najviše dijelove Bilogore (skoro tri stotine metara nadmorske visine – 160 metara razlike u odnosu na Koprivnicu) i to vrlo blizu prije spomenute ceste. Uz cestu za Rovišće navodi se i cesta kralja Kolomana³⁴ što je u historiografiji dalo veliki značaj ovom pravcu.

Ono što je davalo važnost ovim cestama, a Koprivnici omogućavalo razvoj bilo je nekoliko prijelaza preko Drave usmjerenih na Zakany u Mađarskoj. Sjeverno od Koprivnice je u dokumentima potvrđen prijelaz u Torčecu.³⁵ Možda je prijelaz postojao i u Đelekovcu jer je tamo

³³ CD, sv. XII., 1351. 5. XII., s. 48.; CD, sv. XIII., Zagreb, 1915. godine, 1360. 28. III., s. 17. – 18.; CD, sv. XVII., Zagreb, 1976. godine, 1388. 30. IX., s. 167.

³⁴ CD, IV., 1255. 4. IV., s. 597.; CD, sv. V., Zagreb, 1907., 1270. prije 3. V., s. 536.; CD, sv. XII., 1351. 5. XII.

³⁵ Magyar orszagos leveltar (MOL), DL 93783., 1517. 14. III., www.mol.gov.hu. i (vjerojatno) MOL, DL 101907., 1357. 5. V., www.mol.gov.hu.

sasvim uz stare meandre rijeke Drave otkriveno groblje bjelobrdske kulture³⁶ što ukazuje prilično jak naseobeni centar. Do Đelekovca je vjerojatno dolazila i cesta sa prijelaza kod Legrada (tada u Međimurju) za koji nema potvrde u srednjovjekovnim dokumentima. I Torčec i Đelekovec su bili dio rasinjskog vlastelinstva (pripadnost Rasinji za Torčec je potvrđena već 1225. godine³⁷, a za Đelekovec 1332. godine³⁸) te se može pretpostaviti da je promet sa ovih prijelaza dijelom išao prema središtu posjeda u Rasinji, ali je dio svakako bio usmjeren i u Koprivnicu. Za samu Koprivnicu najvažniji je prijelaz na Dravi bio onaj u Peterancu/ Svetom Petru koji se spominje npr. 1334. i 1501. godine u oba srednjovjekovna popisa župa³⁹ kao odrednica mjesta gdje se nalazi župa Svetog Petra. Treba naglasiti da je u srednjem vijeku rijeka Drava sa svojim meandrima dolazila vrlo blizu Koprivnice tj. na svega pet – šest kilometara (danas je rijeka petnaestak kilometara od grada) te je sigurno znatno utjecala na gradski život. Jugoistočno od Peteranca nalazio se prijelaz u Strugi⁴⁰ (uz jugoistočni rub današnjeg sela Sigeca) sa kojeg je dio prometa vjerojatno išao u varoš Prodaviz koja je bila na istom vlastelinstvu kao i Struga, ali se dio sigurno odvajao i prema Koprivnici.

Ovolika gustoća prijelaza na tako malom prostoru (istočnije i zapadnije su mnogo rjeđi) ukazuje na prometnu važnost ovog dijela Podravlja što je posljedica činjenice da je **kod Zakanya najzapadnija točka gdje se da bi se iz glavnih mađarskih središta došlo u zapadnu Slavoniju i dalje prema jugozapadu (i obrnuto) morala prijeći samo rijeka Drava, a ne i Mura i Drava**. Živ promet na ovim prijelazima pružao je priliku za zaradu što je omogućilo veću naseljenost, a ona se odrazila u većoj gustoći župa. To su župe u Đelekovcu, Torčecu, Peterancu i Strugi, dakle, uz svaki od navedenih prijelaza. Zapadno od ove grupe župa nema ni jednog župnog središta uz Dravu skoro do Varaždina, a prema istoku je u srednjem vijeku postojala tek župa Svetog Pavla u Pavljancima (kraj Ferdinandovca)⁴¹. Ipak, uz ove prijelaze nije došlo do dovoljne koncentracije funkcija te se nije razvilo ni jedno naselje sa varoškim osobinama.

Možemo zaključiti da su se kod Koprivnice stekle dvije položajne prednosti: najprometniji prijelazi preko Drave u ovom dijelu Podravine i najniži prijevoj u brdskom zaleđu. Druga naselja u susjedstvu nemaju ove prednosti. Tako Ludbreg prima promet samo sa jednog prijelaza (na koji dolazi cesta sa sjeverozapada koju bolje može «opsluživati» prijelaz kod Varaždina), a od njega vodi samo jedna cesta u unutrašnjost. Rasinja također ima jednu cestu manje važnosti na putu u unutrašnjost što poništava njenu mogućnost da prima promet i iz Međimurja (prijelazi kod današnjeg i srednjovjekovnog sela Selnice i, vjerojatno, Legrada) i od Zakanya (prijelaz Torčec). Istočno od Koprivnice trgovište Vlajslav – Sveti Ladislav nema izravan pristup u unutrašnjost, a varoš Prodaviz, iako ima dobre putove preko Bilogore (ceste dolinama potoka Komarnice i Zdelje), u lošem je odnosu prema prometnijim prijelazima na Dravi.

Ako položaj Koprivnice promotrimo šire vidjeti ćemo da preko nje ide crta povučena od Zagreba na najvažnija mađarska središta: Stolni Biograd (Szekesfehervar) i Budim (Buda). Na istoj crti su i spomenuti prijelazi i prijevoji. Zanimljiv je podatak što ga donosi Neven Budak⁴²

³⁶ Sonja Kolar, Arheološki lokaliteti u općini Koprivnica, Podravski zbornik, 1976. godine, s. 112.

³⁷ Hrvoje Petrić, Općina i župa Drnje, Drnje, 2000. godine, s. 62.

³⁸ CD, sv. X., 1332. 26. VI., s. 20.

³⁹ Franjo Rački, popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine, Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, sv. IV., Zagreb, 1872. godine, s. 213. i 214.

⁴⁰ Jozsef Teleki, Hunyadiak kora Magyarorszagon, sv. 10., Budapest, 1853. godine, s. 59.

⁴¹ F. Rački, Popis..., s. 214.

⁴² N. Budak, Gradovi..., s. 43.

da su gradovi koji su imali Vlaške ulice, što znači i kolonije talijanskih trgovaca, u hrvatsko – mađarskoj državi bili Zagreb, Szekesfehervar i Ostrogon tj. Esztergom (za Esztergom postoje nešto drugačiji podaci tj. kolonija je vjerojatno naseljena sa prostora današnjih država Francuske i Belgije⁴³). I opet se radi o crti na kojoj se nalazi Koprivnica. Možemo zaključiti da je za razliku od Varaždina koji je bio ulaz za njemačku kolonizaciju i trgovinu, Koprivnica, osim kao postaja na putu sa zapada na istok, bila također na putu talijanskih trgovaca za srednju Europu. Naravno, ovo nije bio glavni pravac koji je povezivao srednju Europu sa Italijom jer je taj išao preko Ptuja i Ljubljane, ali u vremenima kada je Ugarska bila u lošim odnosima sa Svetim rimskim carstvom, što nije bilo rijetko, dobar je bio i put preko Zagreba i Koprivnice.

Dobar položaj je omogućio Koprivnici da ojača i da usprkos blizini jakih Križevaca postane slobodni i kraljevski grad. Naime, udaljenost od svega trideset kilometara između ova dva grada u nekim bi drugačijim okolnostima dozvolila da se na mjestu Koprivnice razvije tek osrednja vlastelinska varoš.

Podaci o prometnim pravcima koji su vodili kroz Koprivnicu potvrđeni u dokumentima mogu se nadopuniti pretpostavkama i dobiti hipotetičan model prolaska trgovaca i drugih putnika kroz grad. Tako je od Varaždina dolazio promet iz njemačkih i slovenskih zemalja. Do prijelaza kod Legrada i Selnice također su dolazile ceste iz Njemačke, ali iz sjevernijih dijelova. Do prijelaza kod Zakanya dolazila je glavna cesta iz Nagykanizse, Stolnog Biograda, Budima i drugih dijelova srednje Europe, ali i iz istočnih krajeva Mađarske (danas se ovdje stječu željezničke pruge kako sa sjevera tako i od Kaposvara). Istočna Mađarska je, vjerojatno, više bila usmjerena na prijelaze kod Barcsa i Vaške te odatle na Viroviticu, ali se ovim putem više putovalo za Bosnu, a manje na zapad i jugozapad. Sa istočne strane je u Koprivnicu dolazila cesta iz Virovitice odnosno Slavonije, Bačke i sjeverne Srbije. Preko Rovišća i Rače putnici su iz Koprivnice putovali u Posavinu i Bosnu. Cesta Koprivnica – Rovišće je, iako sa priličnim usponom, bila pogodna za skretanje sa podravske magistrale prema jugu jer je većina drugih poprečnih cesta zbog tokova potoka išla smjerom sjeveroistok – jugozapad. Preko Križevaca promet je išao za Zagreb te dalje jednim smjerom za Rijeku i Senj odnosno Italiju, a drugim prema Dalmaciji. Dobar prometni položaj Koprivnice u novije je vrijeme potvrdila željeznica, ali ne i cestovni pravci.

ODNOS KOPRIVNICE PREMA OKOLNIM URBANIM SREDIŠTIMA

Podaci o odnosima Koprivnice sa okolnim varošima i trgovištima vrlo su oskudni, ali ako proučimo značaj svakog pojedinog naselja možemo zaključiti gdje se koja od njih nalazila u hijerarhiji varoši pa time i njen odnos prema Koprivnici.

Za prikazivanje hijerarhije naselja ima nekoliko načina od kojih mi se najpogodnijim čini onaj njemačkog geografa Waltera Christallera. U svom modelu on stavlja grad u središte šesterokuta kojemu su na kutovima gradovi približno iste važnosti kao i grad koji se proučava. Na kutovima drugog, unutarnjeg šesterokuta, a na pravcu prema vanjskim gradovima, nalaze se trgovišta. Šire gledano ovakvi se šesterokuti uklapaju u mrežu gradova i trgovišta koja se prostire dokle god ima ovakvog tipa naselja. Na prvi pogled ovaj se model sa svojom pravilnom kristalnom strukturom čini krut, ali Christaller dozvoljava prilagodbe sa obzirom na reljef i druge okolnosti. Pokušati ću ispitati kako bi model djelovao na primjeru Koprivnice.

Kod sastavljanja vanjskog šesterokuta može se početi od dijelova istog modela koji je za Varaždin napravio Neven Budak⁴⁴ pa na zapadni kut staviti **Varaždin**, sjeverozapadni **Nagyka-**

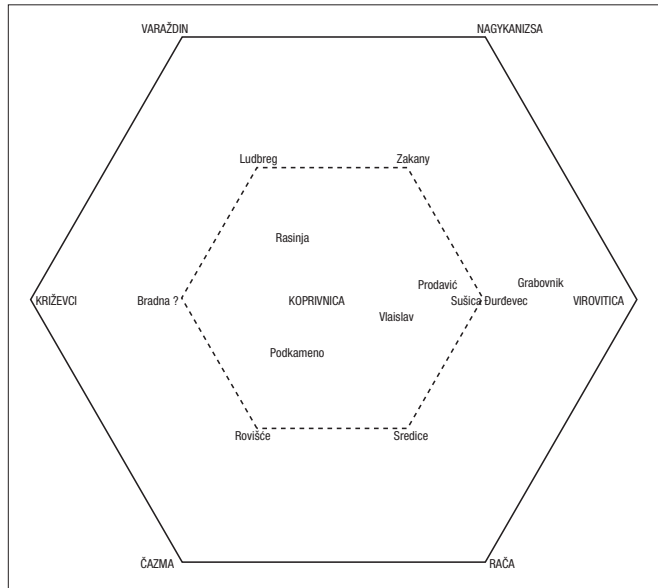
⁴³ Bruno Milić, Razvoj grada kroz stoljeća, 2. dio, Srednji vijek, Zagreb, 1995. godine, s. 99.

⁴⁴ N. Budak, Gradovi..., s. 225.

nizsu, a na jugozapadni **Križevce**. Na istočnom kutu svakako mora biti **Virovitica**. Svi spomenuti gradovi bili su u srednjem vijeku važna urbana središta što je potvrđeno kraljevskim i drugim povlasticama. Prema jugoistoku gdje ostaju još dva kuta šesterokuta, teže je odrediti značaj pojedinih naselja jer na toj strani nema slobodnih kraljevskih gradova. Odlučio sam se za **Raču** koja je bila na putu da to postane, ali joj okolnosti nisu išle na ruku (kraljičina povlastica iz 1384. godine⁴⁵) i za **Čazmu** kao varoš od velikog vjerskog i administrativnog značaja (kaptol).

Kada se ovako sastavljen šesterokut nacrtava na kartu tada vidimo velika iskrivljenja. Sa jedne su strane Križevci vrlo blizu Koprivnice (trideset kilometara), a sa druge je Virovitica dvostruko dalje. Posljedica ove razlike u udaljenostima je sasvim različit raspored trgovišta na raznim stranama u unutarnjem šesterokutu. Prema Varaždinu smjestila se vlastelinska varoš **Ludbreg** na gotovo idealnih pola puta do Koprivnice. Njenu su važnost prepoznali franjevci kada su ovdje osnovali samostan što je znak urbaniziranosti naselja. Uz varoš je bilo sjedište uprave velikog vlastelinstva i prijelaz preko rijeke Bednje. Na primjeru Ludbrega jasno se vidi sustav grad (Varaždin) – trgovište (Ludbreg) – grad (Koprivnica).

Sjeverno od Koprivnice na hrvatskoj strani Drave nije se razvilo nijedno trgovište tako da varoš srednje veličine koja bi morala biti između Koprivnice i Nagykanizse moramo tražiti na mađarskoj strani. Ovome bi najbolje odgovarao **Zakany** gdje su se jedno do drugog razvila dva trgovišta⁴⁶ što je dodatna potvrda važnosti ovdašnjih prijelaza preko rijeke. U blizini je bila i varoš Legrad, ali ona nije na pravcu prema Nagykanizsi. Istočno od Koprivnice prva veća varoš bio je **Prodaviz**. Krajem srednjeg vijeka ovdje je vrlo jaka župa (petnaest svećenika 1501. godine⁴⁷), a varoš ima i vrlo veliki broj poreznih dimova (od 121 do 148⁴⁸), veći nego okolni slobodni kraljevski gradovi. Prema ovim podacima možemo pretpostaviti da je u XIII. stoljeću, kada je Prodaviz bio sjedište uprave vlastelinstva, ovdje postojalo veće naselje kojemu su vlastelini, kada su mu davali povlasticu, odredili veliki teritorij što znači da su pretpostavljali njegov dobar razvoj. Kada se prodavizko vlastelinstvo spojilo sa đurđevečkim Prodaviz gubi na važnosti jer se sjedište uprave posjeda preselilo u đurđevečki grad. Tek u XV. stoljeću u Prodavizu je opet sagrađen kaštel u kojem je bila uprava dijela vlastelinstva⁴⁹. Mislim da je Prodaviz naselje koje je u

Grafički prikaz odnosa urbanih naselja oko Koprivnice Christallerovom metodom

⁴⁵ CD, sv. XVI., Zagreb, 1976. godine, 1384. 2. II., s. 440. – 441.

⁴⁶ MOL, DL 81110, 1453. 29. IX., www.mol.gov.hu.

⁴⁷ F. Rački, Popis..., s. 214.

⁴⁸ Josip Adamček, Ivan Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV. i XVI. stoljeću, Zagreb, 1976. godine, s. 28., 60., 95. i 128.

⁴⁹ Ranko Pavleš, Koprivničko i đurđevečko vlastelinstvo, Koprivnica, 2001. godine, s. 151. – 156.

drugačijim okolnostima moglo biti ono što je postala Koprivnica (kao i Koprivnica u blizini je polovice puta između Varaždina i Virovitice, bilo je sjedište uprave velikog posjeda, ima dobre veze prema jugu i sjeveru). Vjerojatno je lošiji odnos prema prometnijim prijelazima na Dravi i rano izmještanje uprave uzrokovalo gubitak razvojne utrke sa Koprivnicom. Dalje na istok bila su trgovišta **Sušica** i **Đurđevac**, oba vjerojatno samo podgrađa vlastelinskog grada odnosno gradova. Još istočnije stajala je varoš **Grabovnik** («Gorbonok») koja je u XIII. stoljeću bila naselje sa perspektivom dobrog razvoja što možemo zaključiti po tome što su ga franjevci odabrali za jedno od svojih sjedišta. Naselje je zadržalo povlaštenu položaj do kraja srednjeg vijeka, ali je ostalo samo trgovište.

Iz navedenog se može zaključiti da je na prostoru između Koprivnice i Virovitice sustav grad – trgovište – grad poremećen jer se ovdje nalaze dva naselja koja mogu nositi oznaku «trgovište između dva grada» tj. Prodaviz i Grabovnik. Može se reći da su pogodni prijelazi na Dravi i prijevoji preko brdskog zaleđa uslovlili veliki razmak između Koprivnice i Virovitice, a zatim je taj razmak morao biti popunjen ne sa jednim nego sa dva jaka trgovišta kako bi se osigurala ravnomjerna opskrba područja. Stanje u srednjem vijeku se može usporediti sa novovjekovnim kada na ovom prostoru postoji niz velikih sela (Đurđevac se u novije vrijeme izdvojio kao grad) sa ograničenim središnjim funkcijama.

Južno od Koprivnice nalazilo se **Rovišće** koje je u srednjem vijeku bilo tipično vlastelinsko trgovište. Smješteno na cesti koja je išla usporedno sa podravskom magistralom primalo je ceste iz Križevaca, Čazme, Rače i Koprivnice što znači da se nalazilo na dobrom položaju, ali je ostalo mala varoš zbog prevelike blizine Križevaca i Koprivnice. Čini se da naselju nije značajnije pomoglo što se uz njega nalazila uprava rovišćanske županije pa zatim vlastelinstva. Ako pokušamo Rovišće smjestiti u Christallerovu rešetku uzimajući u obzir smjerove srednjovjekovnih cesta možemo reći da su preko ovog naselja iz Koprivnice vodili putovi ne prema jednoj nego prema dvjema varošima na kutovima vanjskog šesterokuta tj. prema Čazmi i Rači. Ovo se dogodilo jer cesta iz Rovišća za Čazmu nije mogla ići u ravnoj crti zbog podvodnih terena uz rijeku Česmu nego je morala skretati preko srednjovjekovnih trgovišta **Jakovljeve Sredice** i **Sloboščina**, a od njih se već odvajala cesta za Raču. Koprivničanci su u Raču mogli putovati i dolinom potoka Plavnice i tako zaobići Rovišće.

Iako se ne spominje u izvorima cesta između Koprivnice i Križevaca morala je u srednjem vijeku biti vrlo važna kako zbog značaja ovih dvaju gradova, tako i zbog pogodnog lepavinskog prijevoja i općeg pravca na kojem se nalazila. Mali razmak između Koprivnice i Križevaca i vjerojatna slaba naseljenost uzrok su nepostojanja značajnijeg trgovišta na ovoj cesti. Samo za **Bradnu** na pola puta između ova dva grada postoje pokazatelji da je imala neke varoške povlastice (spominje se kao mjesto trga 1397. godine⁵⁰).

Oko Koprivnice se može opisati još jedan, najmanji (i nepotpuni) šesterokut na koji se mogu upisati trgovišta u njenoj neposrednoj blizini. Srednjovjekovna **Rasinja** bila je uz utvrdu u kojoj su sjedili vlasnici velikog vlastelinstva, a početkom XVI. stoljeća središte je jake župe sa čak sedam svećenika⁵¹ (dio ih je bio u izravnoj službi vlastelina, a ne varoši). Otprilike jednako udaljena od Koprivnice kao i Rasinja, ali prema istoku nalazila se varoš **Sveti Ladislav** u vlasništvu zagrebačkog biskupa. Ima pokazatelja da je u prvo vrijeme organiziranja prostora biskupije u XII. stoljeću ovdje bilo središte arhiđakonata, a mjesto je i kasnije zadržalo izvjestan ugled (u njemu je 1408. godine održan kraljevski sud u vezi sa davanjima od vinograda na koprivničkom

⁵⁰ CD, sv. XVIII., Zagreb, 1990. godine, 1397. 21. XI., s. 294.

⁵¹ F. Rački, Popis..., s. 213.

vlastelinstvu⁵²). U prometnom smislu položaj Svetog Ladislava nije bio povoljan. Treća varoš odnosno trgovište u najužoj sferi utjecaja Koprivnice bio je **Podkamengrad** («Subkuvar, Kewralya»). Naselje je od Koprivnice bilo udaljeno svega četiri kilometra i nastalo je kao podgrađe Kamengrada vjerojatno u drugoj polovini XIV. stoljeća kada je ovaj tvrdi grad izgrađen. Nakon što je sredinom XV. stoljeća utvrda napuštena trgovište je izgubilo povlastice i početkom XVI. stoljeća nema varoški status⁵³. Možemo zaključiti da je varoš nastala samo da zadovolji neposredne potrebe sjedišta uprave vlastelinstva te je trajala koliko i grad pod kojim se nalazila, a neke složenije funkcije nije ni mogla razviti jer je bila preblizu Koprivnice.

Prikaz urbanih naselja oko Koprivnice na način kako sam ga iznio uz ograničenja ipak daje sliku mjesta srednjovjekovne Koprivnice u hijerarhiji varoši i trgovišta, a također je osnova za istraživanje njenog mjesta u prostoru. Naravno, vrijeme kada je postojala prikazana situacija nije cijeli srednji vijek nego samo XV. i prva četvrtina XVI. stoljeća. Uz više pisanih i arheoloških podataka o svakom pojedinom naselju slika bi bila potpunija.

Važnost pojedinih gradova i trgovišta pokušao sam iščitati i iz broja poreznih dimova koji su zabilježeni u popisima poreza 1495. – 1520. godine⁵⁴ za većinu njih. Zaključio sam da broj dimova ne pokazuje opću nego samo poljoprivrednu snagu naselja, a također i veličinu njenog teritorija. Usporedbe među varošima otežava kolebanje broja dimova od popisa do popisa za što nam nisu poznati razlozi. Na prvi pogled se vidi da u staroj zapadnoj Slavoniji odskaču Varaždin i Zagreb sa svojim velikim područjima na kojima su imali i sela sa vlastitim kmetovima što nije potvrđeno za druge privilegirane gradove na ovom području. Ako Koprivnicu usporedimo sa okolnim slobodnim kraljevskim gradovima tj. sa Križevcima i Viroviticom što je i najprikladnije vidjeti ćemo da Koprivnica ima otprilike isti broj poreznih dimova kao i križevački Gornji grad, ali da ju oba križevačka slobodna grada uzeta zajedno znatno nadmašuju. Virovitica ima nešto veći teritorij od Koprivnice. U usporedbi sa vlastelinskim varošima u svom okruženju Koprivnica ima veći broj dimova od većine, ali je neke od njih premašuju u tome čak i za dvostruko (Prodaviz je imao 121 do 148⁵⁵, a Vrbovec od 63 do 156 dimova⁵⁶).

UTJECAJ KOPRIVNICE NA OKOLINU PREKO FUNKCIJA KOJE JE VRŠILA

Koprivnica i Koprivničanci su u srednjem vijeku utjecali na svoju okolinu nizom funkcija koje su bile brojnije i složenije nego što nam se pokazuju u dokumentima, ali ipak znatno manje nego što su ih imali veći gradovi. Treba naglasiti da sve funkcije koje nabrajam Koprivnica nije vršila u jednakoj mjeri kroz cijeli srednji vijek već da su se one razvijale zajedno sa gradom. Također sve funkcije nisu zračile u okolinu jednakom snagom. Kada se prouče sve djelatnosti Koprivničanaca pokrenute u srednjovjekovnom gradu upravio začuđuje koliko se njih prenijelo u novi vijek i održalo uz manje prilagodbe do najnovijeg doba.

Osnovna funkcija zbog koje je ona vjerojatno i nastala svakako je privredna. Trgovinom i obrtom grad je opskrbljivao svoje područje utjecaja te sakupljao viškove sa istog, a također pružao i obrtničke usluge koje u okolini nisu postojale ili su bile nedovoljne.

⁵² Emilije Laszowski, Podatci o Koprivnici u srednjem vijeku, Vjestnik kr. hrvatsko – slavonsko – dalmatinskog zemaljskog arhiva (VZA), Zagreb, 1900. godine, sv. 4., s. 215. – 217.

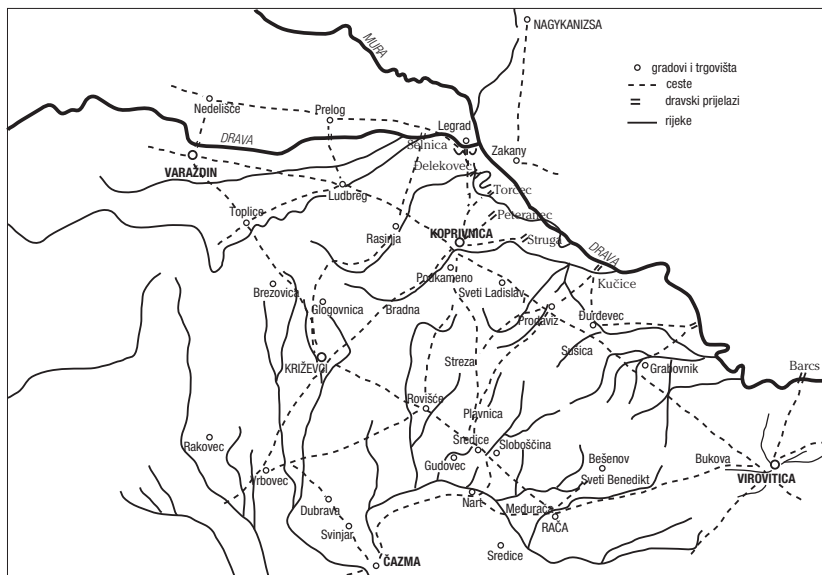
⁵³ R. Pavleš, Koprivničko .... s. 79. – 82.

⁵⁴ J. Adamček, I. Kampuš, Popisi..., s. 7. – 132.

⁵⁵ J. Adamček, I. Kampuš, Popisi..., s. 28., 60., 95. i 128

⁵⁶ J. Adamček, I. Kampuš, Popisi..., s. 14., 16., 23., 51., 54., 89. i 124.

Karta 1. Koprivnica u cestovnoj mreži srednjovjekovne Slavonije

Trgovina je imala značajnu ulogu u Koprivnici. Bilo je nekoliko načina na koji su trgovci i obrtnici prodavali robu. Prvi način je svakako prodaja u samom gradu bilo na mjestu rada ili stanovanja (trgovčev štand ili kuća ili obrtnikova kuća ili radionica), bilo na sajmovima. Koprivnica je kraljevski privilegij za tjedni i dnevni sajam dobila 1356. godine⁵⁷. Nada Klaić⁵⁸ je smatrala da je tek tada grad bio otvoren za trgovinu što je, naravno, nemoguće jer je trgovina u srednjovjekovnim gradovima bila važna djelatnost u čemu Koprivnica, osim možda u vrlo ranim fazama razvoja, nije mogla biti izuzetak. Podaci o koprivničkoj trgovini prije dobivanja privilegija su rijetki, ali značajni. Tako je Koprivnica 1337. godine⁵⁹ jedan od tri trga gdje se oglašava sudski poziv (druga dva su Križevci i i Sredice). Sličan je proglas objavljen «in civitas Kaproncha» i 1350. godine⁶⁰ (druga dva «tržna mjesta» su bila Rasinja i Rovišće). I nakon privilegiranja u Koprivnici se na sajmu oglašavalo sudske pozive kao npr. 1363. godine⁶¹. U vezi sa tjednim sajmom ponedjeljkom vjerojatno je odredba koprivničkog poglavarstva da piljarice kao i svi koji se u gradu bave nekim zanatom toga dana moraju plaćati pristojbu u gradsku blagajnu⁶². Piljarice su sigurno trgovale i na dnevnom sajmu. Dnevni i tjedni sajam bili su gradotvorni jer su svojom učestalošću zadržavali trgovce i obrtnike da se nasele u gradu dok su godišnji sajmovi u stvaranju gradova imali manju ulogu. Srednjovjekovna Koprivnica nije imala pismenu povlasticu za godišnji sajam, ali se on sigurno održavao barem uz proštenje na dan Svetog Nikole, zaštitnika koprivničke župe. Možda je sajam bio i uz proštenje na dan Blažene Djevice Marije kojoj je bila posvećena crkva koprivničkih franjevaca.

Drugi način trgovanja bio je odlazak koprivničkih trgovaca i obrtnika na sajmove u okolna trgovišta i gradove. U izvorima nema spomena o Koprivničancima u obližnjim trgovištima, ali se nekoliko puta navode u Varaždinu u vezi sa trgovinom kao npr. 1454. – 1455., 1457. – 1458. i

⁵⁷ CD, sv. XII., 1356. 4. XI., s. 375.

⁵⁸ N. Klaić, Koprivnica..., s. 74.

⁵⁹ CD, sv. X., Zagreb, 1912. godine, 1337. 29. VIII., s. 355.

⁶⁰ MOL, DL 101903., 1350. 4. VIII., www.mol.gov.hu

⁶¹ MOL, DL 41513., 1363. 3. I., www.mol.gov.hu

⁶² E. Laszowski, Podatci..., s. 223.

1509. godine⁶³. Samo u jednom od ovih slučajeva znamo da se radilo o trgovini vinom. Obilasci proštenja po selima sigurno je bio uobičajeni način trgovaca barem za neke vrste trgovaca i obrtnika. U vezi sa sajmovima uz godove župnih crkava treba naglasiti da se već kod osnivanja župa pazilo da crkve posvećene istim svecima ne budu u susjedstvu. Namjera je bila da župe ne konkuriraju jedna drugoj u posjećenosti pa onda i u prihodima, ali je ovo pogodovalo i trgovcima da rasporede svoju djelatnost na nekom području.

Za trgovinu Koprivničanaca u srednjem vijeku važan je dokument pogodba građana oko maltarine sa đurđevečkim vlastelinom Stjepanom Mikčevićem 1367. godine⁶⁴ iz koje saznajemo o nekim vrstama trgovačke robe i o načinima prijevoza. Od robe se spominje samo sol, a uz nju još i stoka (volovi, krave, ovce i svinje). Sol je bila roba kojom su trgovci opskrbljivali neko područje, a stoku su sa njega prikupljali i gonili na prodaju u veća središta, uglavnom na zapadu. Kao prijevozna sredstva u ispravi se spominju mala i velika kola i dvokolice, a neki su trgovci nosili robu i na vlastitim leđima. Zanimljivo je da nema ni riječi o prijenosu robe natovarenim konjima što je bilo uobičajeno na jugu. Možemo pretpostaviti da konji nisu na taj način korišteni u Slavoniji ili da maltarina na njih nije bila sporna pa zato nisu ovdje spomenuti. Prema ispravi Koprivničanci su bili obavezni plaćati za robu na maltama u Đurđevcu i Svetoj Elizabeti. Ova Sveta Elizabeta se nalazila kod današnjeg sela Plavšince u srednjovjekovnom selu Sredicama⁶⁵ i bila je ulaz na đurđevečko vlastelinstvo za trgovca koji je sa zapada dolazio podravskom magistralom. Sa druge, istočne strane na vlastelinstvo se ulazilo kod Đurđevca tako da su ove dvije malte pokrivala odlazak trgovaca iz Koprivnice na istok i njihov povratak. Dokument svjedoči o odnosima Koprivničanaca sa susjednim vlastelinima, ali vjerojatno predstavlja izuzetak nastao nakon kraljeva posredovanja u rješavanju spora. Pretpostavljam da su se sporna pitanja sa ostalim vlastnicima malti na putovima koprivničkih trgovaca rješavala po običajima i usmeno te o tome nemamo podataka.

Kralj Ludovik u svojoj ispravi iz 1371. godine⁶⁶ piše da Koprivničanci za potrebe trgovine zalaze u razne dijelove njegovog kraljevstva što možemo uzeti kao dokaz o djelovanju koprivničkih trgovaca po cijeloj Ugarskoj i Hrvatskoj kako misli Mirko Androić⁶⁷, ali o tome ne znamo ništa detaljnije.

O seljačkoj trgovini koja je konkurirala gradskoj možda se radi u vijesti iz 1499. godine⁶⁸ kada se spominje podanik ili kmet koprivničkog vlastelina Ivana Ernušta koji je nekom varaždinskom građaninu prodao pet konja.

Obrt je znatno manje dokumentiran za srednjovjekovnu Koprivnicu. Nekoliko puta se spominju mlinovi na gradskom području, ali ne i mlinari. 1427. godine⁶⁹ navode se mesnice u gradu, ali ne i mesari. U istoj ispravi spomenuto je gradsko kupalište, ali ne znamo da li se netko time bavio kao obrtom. 1509. godine⁷⁰ na sajmu u Varaždinu je bio koprivnički građanin Ivan

⁶³ Zlatko Tanodi, Poviestni spomenici slobodnog kraljevskog grada Varaždina, sv. II., dio I., Varaždin, 1944. godine; sv. I., s. 266.

⁶⁴ CD, sv. XIV., Zagreb, 1916. godine, 1367. 26. VII., s. 67. – 68.

⁶⁵ R. Pavleš, Koprivničko... s. 174. – 176.

⁶⁶ CD, sv. XIV., 1371. 3. V., s. 333.

⁶⁷ L. Brozović, Građa..., s. 173., bilješka 72.

⁶⁸ Mirko Androić, Neobjavljene isprave grada Varaždina, Arhivski vjesnik, sv. I., Zagreb, 1958. godine, s. 389.

⁶⁹ E. Laszowski, Podatci..., s. 223.

⁷⁰ Z. Tanodi, Poviestni..., sv. I., s. 266.

«sartor», dakle, krojač, ali ne možemo biti sigurni da se ovdje ne radi o prezimenu. Možda se može naći još neizravnih podataka o obrtnicima u Koprivnici. Ako bi se uzelo za primjer slične gradove moglo bi se u Koprivnici pretpostaviti postojanje niza osnovnih zanata (kožari, drvodjelje, bačvari, svjećari, kovači itd.). Može se također navesti da su u gradovima na zapadu proizvođači činili četiri petine gradskog stanovništva od čega su znatan dio bili obrtnici⁷¹ pa to primijeniti na Koprivnicu. Iako su seljaci proizvodili gotovo sve što im je bilo potrebno ipak je utjecaj gradskog obrta na okolinu morao biti značajan i u smislu zadovoljavanja potreba i u smislu prijenosa novih tehnologija.

Gradski posjed je bio veličine manjeg vlastelinstva, a utjecaj koji je grad preko njega vršio na okolinu vjerojatno je bio preko kretanja najamne radne snage i unošenja inovacija u poljoprivredu koje su građani kao mobilniji dio stanovništva prije saznavali i uvodili na svojim posjedima. Također je preko gradskih zemalja seoski način života stalno bio prisutan u gradu.

Investicije Koprivničanaca su nekoliko puta zabilježene u izvorima. Najveće poznato ulaganje kapitala izvan grada bilo je 1344. godine⁷² kada trojica koprivničkih građana u suradnji sa još nekima zakupljuju slavonsku kovnicu novca i marturinu. Za ulaganja u okolne posjede postoji niz primjera. Tako je koprivnički građanin Niklin 1321. godine⁷³ držao u zalogu posjed Zablatje. 1371. godine⁷⁴ spominje se Bank, sin Pavla Bogaroša kao kupac zemlje oko koje se Koprivničanci spore sa vlastelinom Stjepanom Mikčevićem. 1446. godine⁷⁵ koprivnički sudac Gal za veliku svotu od 700 florena drži u zalogu imanja Plavnica, Koren i Zdelja. 1497. godine⁷⁶ Dorothea iz Koprivnice daje u zalog pola kurije i dva selišta negdje izvan koprivničkog teritorija. Kao ulaganje izvan grada možemo uzeti i uzimanje u zakup vinograda. Tako 1352. godine⁷⁷ građanin Petar drži vinograd na zemlji koprivničkog župnika. O značaju vinogradarstva za privredu Koprivnice možemo zaključiti iz spora koji su građani vodili 1408. godine⁷⁸ sa držateljima koprivničkog vlastelinstva jer su im za zakupljene vinograde na vlastelinstvu naplaćivali neuobičajeno visoke zakupnine.

Vojna i obrambena funkcija spadaju među najvažnije koje su imali slobodni kraljevski gradovi. Pravo na vlastite zidove Koprivnica dobiva najkasnije sredinom XIV. stoljeća povlasticom hercega Stjepana⁷⁹. U rano doba njenog razvoja varoš je štitio kastrum za koji ne znamo gdje se nalazio, ali je vjerojatno bio uz samu varoš jer lokacija na Zakletom bregu u Starigradu ne bi u obrambenom smislu ništa značila Koprivnici. Kada se u drugoj polovini XIV. st. uprava vlastelinstva premjestila u novosagrađeni Kamengrad tada udaljenost vlastelinske utvrde više nije bila važna jer je grad imao bedeme. Povratkom uprave posjeda na područje grada vlastelinov kaštel postaje dio gradskih utvrda pa se obrambeni napori vlastelina i građana nadopunjuju. Ovaj proces je završio stapanjem obaju utvrda u jedinstvenu krajišku tvrđavu u drugoj polovini XVI. st.

⁷¹ Lewis Mumford, Grad u historiji, Zagreb, 1988. godine, s. 258.

⁷² CD, sv. XI., Zagreb, 1913. godine, 1344. 11. XI., s. 166. – 169.

⁷³ CD, sv. IX., Zagreb, 1911. godine, 1321. 24. XII.

⁷⁴ CD, sv. XIV., 1371. 6. VII., s. 360.

⁷⁵ Josip Stipišić, Miljen Šamšalović, Isprave u arhivu Jugoslavenske akademije, Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (dalje ZHIJ), vol. 3., Zagreb, 1960. godine, 1446. 5. IX., s. 571.

⁷⁶ ZHIJ, vol. 4., Zagreb, 1961. godine, 1497., s. 437.

⁷⁷ CD, sv. XII., 1352. 12. X., s. 127.

⁷⁸ E. Laszowski, Podatci..., s. 213. – 217.

⁷⁹ CD, sv. XII., 1353. 10. III., s. 149.

Nada Klaić⁸⁰ na osnovu nezainteresiranosti koprivničke općine za sijeno sa gradskih sjeno-koša zaključuje da Koprivnica u srednjem vijeku nije bila militarizirano društvo. Pretpostavlja dalje da građani samo drže straže u gradskim kulama, a da zadatak obrane imaju vlastelinovi plaćeni vojnici. Ne mogu se složiti sa ovim tezama jer je jedno od osnovnih prava građana srednjovjekovnog grada bilo pravo nošenja oružja. Također je jedna od osnovnih obaveza bilo sudjelovanje u obrani gradskog zida (za što se sigurno nije brinuo vlastelin), policijski poslovi i stražarska služba. Dakle, postojalo je nešto kao današnja opća vojna obaveza pa su time građani u određenoj mjeri ipak bili militarizirani. Ne toliko kao plemići kojima je ratovanje bilo jedan od glavnih poslova, ali svakako više nego seljaci. Naravno, Koprivnica nije bila dovoljno jaka da vrši neke ofenzivne akcije kao što je to bio slučaj sa dalmatinskim gradovima u isto vrijeme pa joj ne treba sijeno za bojne konje, ali se građane ne smije isključiti kao izvjesnu vojnu snagu.

U koprivničkim povlasticama se ne spominje obaveza davanja vojnika za kraljevske pohode, ali je grad mogao vršiti ulogu kraljevskog garnizona odnosno biti oslonac za okupljanje vojske prije odlaska u rat. Primjere kada je Koprivnica imala ovu ulogu imamo iz kasnijeg vremena kao npr. iz 1526. godine⁸¹ kada je Krsto Frankopan ovdje okupio 3. 000 ljudi za pohod prema Varaždinu te iz 1537. godine kada se u Koprivnici duže vrijeme pripremala vojska za preotimanje istočne Slavonije od Osmanlija. U ovakvim situacijama grad je imao i šire strateško značenje.

Upravne funkcije grada svodile su se na to što se u njemu ili uz njega nalazilo sjedište uprave vlastelinstva koje je bilo jedno od većih u zapadnoj Slavoniji (veličina mu se kolebala od dvije do tri stotine poreznih dimova mjereno brojem poreznih dimova kako su zapisani u popisima poreza sa početka XVI. stoljeća. Tek kratko vrijeme u XIV. stoljeću koprivnički je kaštelan istovremeno i rovišćanski župan, ali sumnjam da je to ikako utjecalo na porast važnosti Koprivnice. Od posrednih upravnih funkcija u gradu je rijetko zasjedao slavonski Sabor, a banski sud nešto češće samo u doba bana Mikca u prvoj polovini XIV. stoljeća⁸².

Vjerska funkcija Koprivnice izražavala se kroz djelovanje župe i franjevačkog samostana. Područje ovdašnje srednjovjekovne župe poklapalo se, prema sadašnjim spoznajama, sa područjem koprivničkog vlastelinstva kakvo je bilo prije nego mu je u XV. stoljeću priključen posjed Peteranec (sa posebnom župom Svetog Petra). Na sjeveru je granica župe bila na pola puta između Koprivnice i Peteranca, na zapadu kod Kunovca, na istoku uz današnja istočna koprivnička predgrađa, a na jugu kod današnjeg sela Sokolovca i na bilu Bilogore. Pretpostavljam da je toliko ili tek nešto veće bilo i područje utjecaja župe. U XV. stoljeću se od župe nastojalo odvojiti kapelu Svetog Emerika u Podkamengradu/ Starigradu, ali to vjerojatno nije uspjelo na duže vrijeme⁸³. Početkom XVI. stoljeća uz župnu crkvu služi brojno svećenstvo (devetorica svećenika u središtu župe i još dva u kapeli u Starigradu⁸⁴) što pokazuje veliki značaj župe. Hrvoje Petrić⁸⁵ po ovom podatku zaključuje da je koprivnička crkva Svetog Nikole bila važno proštenije. Navodi također da su posjetitelji i darivatelji kapele Svete Ane sagrađene u gradu u XIV. stoljeću uz hospital imali oprost od sto dana te da je ona zato mogla biti cilj hodočašća. Inače su u kopriv-

⁸⁰ N. Klaić, Koprivnica..., s. 118.

⁸¹ Ferdo Šišić, Acta comitalia, sv. I., Zagreb, 1912. godine, 1526. 10. X., s. 13.

⁸² CD, sv. X., 1335. 9. V., s. 210., 1335. 29. V., s. 213. – 214., 1336. 5. VIII., s. 271. – 272., 1336. 11. XI., s. 282. – 283., 1337. 1. III., s. 302.

⁸³ R. Pavleš, Koprivničko..., s. 81.

⁸⁴ F. Rački, Popisi..., s. 213. – 214.

⁸⁵ H. Petrić, Prilog poznavanju..., s. 154.

ničkoj okolini važna hodočasnička mjesta u srednjem vijeku bili Ludbreg i Komarnica (komarnička crkva Blažene Djevice vjerojatno je bila na području današnjih Srednjih Mosti⁸⁶).

Franjevci u Koprivnici djeluju oko dvjesto i pedeset godina, ali je podataka o njihovom djelovanju na okolinu malo. Možemo pretpostaviti da se utjecaj koprivničkog samostana širio do područja djelovanja drugih franjevačkih samostana što bi prema ludbreškim franjevcima bilo negdje zapadno od Rasinje, a prema grabovničkim negdje kod Đurđevca.

Uz župu i samostan je sigurno vezana i **obrazovna funkcija** grada ili njen dio, ali o tome za srednji vijek ne znamo ništa.

Može se zaključiti da je srednjovjekovna Koprivnica preko svojih funkcija, osim u pojedinačnim slučajevima, utjecala uglavnom na svoju bližu okolinu.

NEIZRAVNI I HIPOTETIČNI POKAZATELJI ZNAČAJA KOPRIVNICE

Jedan od pokazatelja ugleda nekog srednjovjekovnog naselja je i udaljenost na kojoj se izričito spominju ceste koje vode prema njemu. Za Koprivnicu ima nekoliko podataka ovakve vrste u opisima međa okolnih imanja. Na sjeveru se cesta Peteranec – Koprivnica spominje na samoj međi gradskog područja⁸⁷. Isto je i na istoku gdje se navodi cesta prema Bregima⁸⁸. Na međi posjeda u Komarnici spominje se cesta za Koprivnicu 1316. godine⁸⁹, ali za sada nisam uspio odrediti gdje se nalazio omeđeni posjed pa za ovu cestu mogu samo reći da je bila negdje istočno od grada. Prema jugu se cesta Koprivnica – Rovišće navodi na nekoliko dijelova svoje trase o čemu je naprijed već bilo govora. Tako je 1351.⁹⁰ spomenuta ova cesta južno od Jagnjedovca, 1388.⁹¹ kraj Topolovca, a 1360. godine⁹² sjeverno od Rovišća. Na južnoj strani se na području Pavlin Kloštra spominje i cesta koja je spajala Koprivnicu sa Sredicama⁹³ (vjerojatno Velike Sredice kraj Bjelovara, a ne Gornje Sredice). U ovim primjerima vidimo da se, osim na jugu, radi o malim udaljenostima od grada. Ako ovo usporedimo npr. sa Varaždinom koji se pri označavanju ceste spominje čak kod Virovitice⁹⁴, moći ćemo odrediti razlike u ugledu između dva grada.

Drugi pokazatelj važnosti Koprivnice je hipotetičan. Naime, ako ucrtamo granice pretpostavljenog utjecaja Koprivnice na pola puta prema okolnim gradovima slične važnosti dobiti ćemo, uz manje prilagodbe posebno prema jugu, oblik granica kakve je imao komarnički arhiđakoniat po popisima župa iz 1334. i 1501. godine odnosno komarnički kotar po popisima poreza 1495. – 1520. godine. Čini se da je netko tko je određivao međe arhiđakonata i kotara pratio kako se pružaju ceste iz Koprivnice te je krajeve uz njih uključio u ove crkvene i upravne jedinice. Možemo se zapitati da li je koprivnički kastrum u vrijeme organizacije ovog prostora ipak neko vrijeme bio upravno središte, ali je kasnije izgubio ovu funkciju. Naravno, može se pretpostaviti i neki drugi centar blizu Koprivnice kao polazište za organizaciju npr. biskupski posjed Sveti Ladislav.

⁸⁶ R. Pavleš, Koprivničko....., s. 273.

⁸⁷ CD, sv. XII., 1353. 21. V., s. 169.

⁸⁸ CD, sv. X., 1337. 29. VIII., s. 356.

⁸⁹ CD, sv. VIII., 1316. 19. IV., s. 425.

⁹⁰ CD, sv. XII., 1351. 5. XII., s. 48.

⁹¹ CD, sv. XVII., 1388. 30. IX., s. 167.

⁹² CD, sv. XIII., 1360. 28. III., s. 17. ñ 18.

⁹³ CD, sv. XIV., 1367. 24. IV., s. 17

⁹⁴ CD, sv. IV., 1248. g., s. 375.

ZAKLJUČAK

Srednjovjekovna zapadna Slavonija kroz više od pet stotina godina od doseljenja Hrvata trpi (sa izuzetkom IX. stoljeća) prisilnu stagnaciju koju joj nameću središta moći iz Panonske nizine (Avari, Mađari) tako da je tek krajem XI. stoljeća sa mađarskim osvojenjem započela organizacija ovog prostora po zapadnim uzorima. Počinje kolonizacija i porast broja stanovnika te se stvaraju uvjeti za nastanak naselja sa urbanim karakteristikama među kojima je i Koprivnica. Prve vijesti o Koprivnici s kraja XIII. i početka XIV. stoljeća prikazuju ovaj grad kao već razvijenu varoš pa se može zaključiti da se urbanizirala kroz XIII. stoljeće. Razlozi za kasnu pravnu emancipaciju grada vjerojatno leže u prevelikoj blizini ranije povlaštenih Križevaca i odsustvu viših upravnih funkcija (županija). U nedostatku pisanih izvora za rano doba razvoja gradova u sjeverozapadnoj Hrvatskoj važnu ulogu ima arheologija pa je tako i u slučaju Koprivnice. Položaj Koprivnice bio je presudan za nastanak i razvoj grada, a posebno odnos prema prijelazima na Dravi kod Peteranca, Torčeca i Struge te prema niskom lepavinskom prijevoju između Bilogore i Kalnika. Također je bilo važno i njeno mjesto na pravcu koji je povezivao srednju Europu sa Sredozemljem. Kao i danas Koprivnica je u srednjem vijeku bila najvažnije naselje u Podravini što se može prikazati metodom geografa Christallera. Po ovoj metodi oko Koprivnice se mogu opisati tri šesterokuta pa se na unutarnjem šesterokutu nalaze manja urbana naselja u neposrednoj blizini grada, na srednjem trgovišta po rubu gradske zone utjecaja, a na vanjskom gradovi istog ili sličnog ranga kao i Koprivnica. Preko svojih funkcija Koprivnica utječe na okolinu različito. Najbolje je dokumentiran utjecaj preko trgovine koji je potvrđen do Varaždina dok je o koprivničkom obrtu mnogo manje poznato. Koprivnica djeluje na svoju okolinu i preko investicija (npr. zakupi zemalja), vojno - obrambeno (postojanje gradskih utvrda, vojna uvježbanost građana), preko gradskog posjeda, preko upravnih funkcija (sjedište vlastelinstva) i preko vjerskih institucija (župa, franjevački samostan). Većina ovih djelovanja ne seže preko granice povučene na pola puta do drugih gradova.

SUMMARY

The first part of this paper questions the emerging of the town Koprivnica. A conclusion is that political preconditions were finally put in place in the 12th century (Hungarians conquering western Slavonia); it was followed by social preconditions in the 13th century (spatial organization, colonization) to establish a civic settlement that was urbanized in the 13th century. The paper emphasizes importance of archeology in research of the town's early development. Then it probes the reasons for late blooming and its delayed proclamation of a free royal borough. The author has a hypothesis that this late development is due to special privileges and favoring of nearby town of Krizevci. The second part of the paper analyses the reasons to build the town right here and why the town developed into the largest one in this part of Podravina. The conclusion is that the most influential of all reasons was proximity of river crossings over Drava River nearby Zakany and lowlands of Lepavina. Koprivnica's place in urban settlements hierarchy of these parts of Croatia is determined by use of Christaller's spatial hierarchy method; settlements in Koprivnica's immediate zone of influence are marked, just as those on the outskirts towards the other towns. The fourth part of this paper questions Koprivnica's influence over its surrounding area through its civic functions (trade, guilds, artisans, military- defense, religion etc.). The author concludes that this influence is mostly local, i.e. approximately half way to neighboring towns. Only some occasional acts and random strategic role of Koprivnica as a defense outpost go beyond this narrow role.